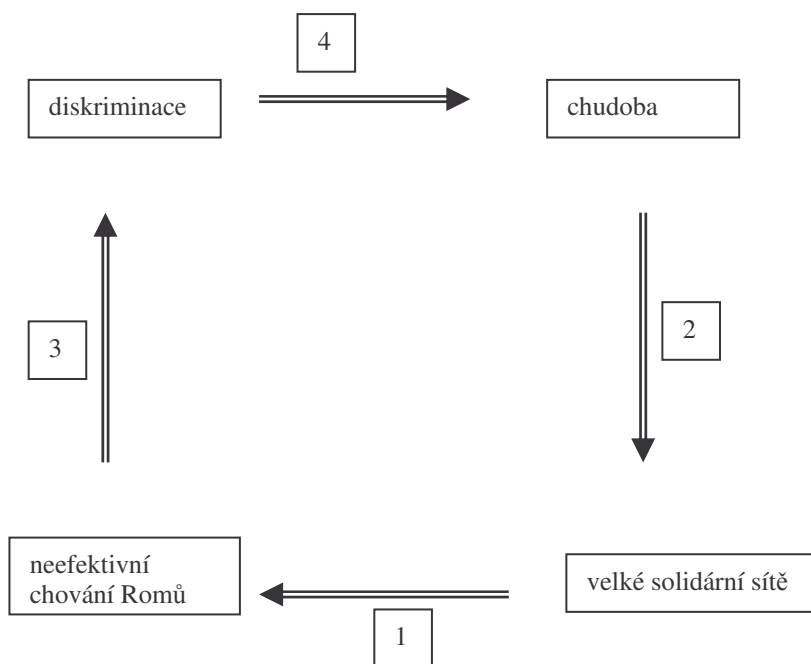

Ekonomie sociálního vyloučení

Chování mnoha sociálně vyloučených Romů bývá veřejností označováno jako nepřizpůsobivé. Veřejné mínění má zato, že Romové se chovají iracionálně, že nevyužívají možností, kterými disponují, a tedy že si Romové mohou za svou bídu sami. Tento text se snaží poukázat na racionalitu jejich zdánlivě nepochopitelných rozhodnutí, jako je kupříkladu neplacení nájemného při vědomí hrozící ztráty bytu. Za použití neoklasických ekonomických modelů se pokusím popsat mechanismy, které vedou k vzniku a udržování sociálně vyloučených komunit, ač jsou pro společnost jako celek nevýhodné. Základní stavební kámen, ze kterého neoklasičtí ekonomové budují modely reality je racionální jedinec. Tohoto rámce se budu v následujícím textu držet i já. Lidé podle této představy mají konzistentní touhy, které se snaží naplnit, a rozhodují se individuálně. Veřejné mínění často Romům upírá jak racionalitu, tak individualitu. Romové jsou často chápáni jako jednotná masa a ne jako individua a to pak vede k nesprávným závěrům o iracionalitě jejich chování.

Mnozí Romové jsou chudí, protože málo využívají postupy a instituce moderní společnosti, jako jsou například anonymní tržní mechanismy. Tyto postupy jsou v některých situacích vysoce efektivní a vděčíme jim za nynější prosperitu. Romové se místo těchto postupů uchylují k postupům a institucím tradičních společností, jako je například velká rodinná síť. Tyto instituce však využívají zdroje a talenty mnohem méně efektivně. Romové při nich nezůstávají kvůli své údajné nepřizpůsobivosti nebo romantickému lpění na tradicích, ale proto, že jako jednotlivci si nemohou dovolit se rodiny vzdát. Romové tedy při neefektivních institucích tradiční společnosti zůstávají, protože jsou příliš chudí, a chudí jsou, protože jejich tradiční společnost je v interakci s naší moderní společností neefektivní. Tento nešťastný začarovaný kruh je podporován nevymahatelností oficiálního práva mezi Romy a diskriminací Romů na trzích.

Schematicky lze kauzální vztahy rozebírané v dalším textu zobrazit takto:

Kauzální kruh nemá začátek ani konec. Tudíž spory, zda Romové jsou diskriminováni, protože se chovají nevhodně, nebo zda se Romové chovají nevhodně, protože jsou diskriminováni, nemají smysl. Rozeberme nyní jednotlivé kauzální vztahy podrobně:

1 *Velké solidární sítě vedou k neefektivnímu chování*

1.1 *společné vlastnictví*

Členové solidární sítě do jisté míry společně sdílejí svoje majetky. Víím-li s jistotou, že mě bratranec v případě nouze u sebe ubytuje, je jeho byt tak trochu i mým bytem, a protože solidarita je oboustranná, je můj byt i jeho bytem. Mám-li za povinnost se podělit o pracovní příležitost se svojí rodinou, pak je každý můj pracovní kontakt či pracovní reputace majetkem celé rodiny.

Společné vlastnictví ovšem s sebou nese mnohé problémy. Příkladem z dávnověku ekonomie jsou společné pastviny anglických vesnic. Šlo o společný majetek všech

rodin z vesnice. Všichni vesničané se snažili maximalizovat svůj individuální zisk, a tak pro každého bylo optimální pást co nejvíc a nestarat se příliš o údržbu pastvin. To vedlo k nadužívání pastvin a jejich zničení. Toto by se nestalo, pokud by byly pastviny rozděleny do vlastnictví jednotlivých rodin. Žádná rodina by nepásla na svých pozemcích přesmíru, protože by sama nesla negativní následky. Když je ovšem vlastnictví společné, negativní následky se dělí mezi ostatní, avšak pozitivum - tučnější kráva - zůstává individuálnímu vesničanovi.

Problém společného vlastnictví je zcela zásadní, protože k cizím lidem se skutečně často chováme sobecky. Moderní společnost se tedy na dobrovolné přispívání k obecnému dobru příliš nespolehá a společné projekty, jako např. stavby cest, se financují z nedobrovolných daní.

Problém společného vlastnictví se dá ilustrovat na případě rodiny B.: Tato velká romská rodina rok a půl čekala na vyplacení větší částky peněz (60 000 Kč). Muž J.B. je pracovitý a šikovný, vlastní řidičák na nákladáky a sběrem šrotu si dokáže s nákladákem vydělat 1 000 Kč denně. Jediný problém byl, že starý nákladák stojí 20 - 30 000 Kč, což rodina B. není schopna ušetřit. Rok a půl se tedy v rodině B. mluvilo o nákladáku, jež si z peněz pořídí, a o pravidelných ziscích, které nákladák přinese. Byla by to výnosná investice, za rok by se jim vrátila 12krát, šlo by tedy ekvivalent vkladu s 1 200% úrokem. Peníze si rodina vyzvedla v jistý pátek večer a o víkendu měl autobazar zavřeno. Když chtěl jít J.B. v pondělí koupit starou V3S-ku, zjistil, že už jim zbylo jen 10 000 Kč. Rodina B. je početná a o víkendu každý člen rodiny utratil co nejvíc pro sebe, dcery si koupily oblečení, starší syn videokameru, všichni cigarety... Podnikatelský plán s nákladákem však byl zcela reálný. Auto totiž později sehnal známý J.B. a spolu skutečně úspěšně sbírali šrot a životní úroveň rodiny se pozvedla. O zisk se však museli dělit se spolumajitelem auta.

Příslušníci rodiny B. v tomto případě jako jedinci upřednostnili své individuální zájmy a nebrali dostatečný ohled na zájem rodiny jako celku; přišli tedy o výhodnou investici. Neschopnost využít tuto investiční příležitost lze považovat za modelový případ selhání typického pro společné vlastnictví.

Neschopnost investovat je obecný problém chudých romských rodin, nejen rodiny B. Neplacení nájmu je podobné zahození výhodné investice. Cena dekretu na byt na černém trhu je v Praze 200 000 Kč. Neplatí-li člověk nájem půl roku, ušetří cca 20 000. Placení regulovaného nájmu je tedy investice s 10-násobnou návratností. Dekret je ovšem v obecném vlastnictví komplexní rodiny, jedná se tedy o podobný problém

jako s nákladákem. Nájem musí platit nukleární rodina sama, výhody vlastnictví bytu však sdílí se spřízněnými nukleárními rodinami.

Podobně je to se vzděláním. Maturita nebo vyšší vzdělání je zdrojem vysokých a stabilních příjmů. Pokud by se vzdělaný člen od rodiny neodpoutal, rozdělil by se díky silné solidaritě, o tento příjem s celou komplexní rodinou. Náklady na vzdělání v podobě vynakládaného úsilí však nese jedinec sám. Zase se tedy jedná o problém společného vlastnictví a nevzdělávání je promarnění velmi výhodné investice.

Společné vlastnictví také demotivuje lidi pracovat. Zatímco výplata je rozdělena mezi komplexní rodinu, náklady v podobě vyloženého úsilí nese jednotlivec. Je proto výhodnější pracovat málo a spoléhat se na pomoc ostatních členů komplexní rodiny. Takovéto chování pak bývá z vnějšku nesprávně interpretováno jako lenost, jde však o racionální reakci na majetkové uspořádání; stejný člověk by pracoval mnohem více, kdyby nebyl součástí velké solidární sítě.

Jako na problém společného vlastnictví lze nahlížet i na udržování pořádku ve společných prostorách domu. Případná čistota společných prostor je majetkem všech rodin bydlících v domě, pro každého individuálně je však pohodlnější pohodit odpad na chodbě, protože nebere v úvahu škodu, kterou tímto páchá na ostatních spolubydlících.

Z vnějšího pohledu se pak nevyužití popsaných investičních příležitostí jeví jako iracionální chování. Tento omyl je však založen na představě, že se komplexní rodina rozhoduje jako celek. Ve skutečnosti se však rozhodují individua, kteří jsou chyceni v pasti společného majetku.

1.2 Altruismus v rodině, Beckerova teorie rodiny.

Rodiny střední vrstvy spravují svůj majetek efektivněji než chudé sociálně vyloučené rodiny. Jak se brání pasti společného majetku? K neefektivitě dochází, když jednotliví aktéři neberou v úvahu důsledky svého konání pro ostatní. Kdyby byli k sobě všichni altruističtí a brali v úvahu negativní dopady svého konání na ostatní, ke katastrofě by nedošlo a skupina by dosáhla sociálně optimální alokace zdrojů. Altruismus, nebo-li láska, tedy pomáhá spravovat společný majetek efektivně. Členové komplexních romských rodin se však jistě mají rádi, proč tedy u nich altruismus k optimálním výsledkům nevede? Prozkoumejme rozhodovací procesy v rodině detailněji.

Nejznámější ekonomický model rodiny zformuloval Gary. S. Becker. V tomto modelu je hlava rodiny altruistická a má potěšení z potěšení ostatních členů rodiny. Hlava rodiny kontroluje hlavní příjem rodiny, a protože jí úpřimně záleží na štěstí ostatních členů, používá příjem v jejich prospěch. Becker pak ukazuje, že rodina bude fungovat efektivně, i kdyby se ostatní členové rádi neměli a byli by totální sobci. Ani sobec totiž neučiní kroky, které by přinesly zisky jenom jemu, avšak zbytek rodiny by ještě více poškodily. Tento sobec by totiž sice zvýšil svůj příjem, avšak příjem hlavy rodiny by klesl, a tak by tato hlava snížila podporu sobce a v součtu by sobec trafil.

V realitě se obvykle mají rádi všichni členové rodiny. Model však říká, že i kdyby byl syn zcela zkažený sobecký fracek, ale otec altruista s nabitou peněženkou, tak syn ve svém vlastním zájmu nepoškodí zájem rodiny. Toto se zdá být v rozporu s pozorováním v sociálně vyloučených rodinách. Situace, kdy jeden člen rodiny sobecky poškodí zájmy zbytku rodiny lze u chudých rodin vidět často, a to i v rodinách, kde mají rodiče své děti rádi. Mnoho mladých členů sociálně vyloučených rodin fetuje a loupí, čímž systematicky podkopává pověst i ekonomickou situaci svých rodin. V těchto rodinách však nemusí být vyšší zastoupení sobeckých fracků. Na vysvětlení postačí, že hlavy těchto rodin mají výrazně méně nabitě peněženky. Je-li hlava rodiny tak chudá, že nemůže příspěvek svému dítěti už dále snížit, tak dítě, pokud je sobecké, nebude brát ohled na zájem rodiny jako celku, protože se nemusí obávat snížení materiální podpory ze strany rodiny. Podle Beckerovy teorie rodiny je tedy altruismus mnohem účinnější nástroj v bohatých rodinách než v chudých. Bohatou rodinu sobecký člen nepoškodí, v chudé rodině však může nasekat větší paseku. Romská rodina je tedy v mnohem větším nebezpečí selhání, i když má stejnou míru altruismu, protože je častěji chudá.

1.3 Beckerova teorie (ne)trpělivosti

Vedle problému společného vlastnictví existuje další mechanismus, který žene chudé lidi do neefektivního chování: chudí lidé jsou netrpěliví. Často upřednostní mnohem menší výhodu před větší, ale časově vzdálenější. Ekonomové věří, že netrpěliví jsou všichni lidé - ze zítřejšího koláče se těšíme méně než z dnešního. Obvykle se v ekonomii tato netrpělivost popisuje jako exogenní parametr. Čím je člověk trpělivější, tím vyšších příjmů dosáhne, protože bude trpělivě investovat. Ze svých výhod se ale bude těšit později.

Podle Beckera však trpělivost není zvnějšku určený parametr, naopak, můžeme jej ovlivňovat, a to buďto u sebe nebo u svých dětí. Takové učení se trpělivosti je však nákladné. K trpělivosti pomáhá vzdělání, portrét dědy a pradědy na zdi nebo duševní úsilí vynaložené na představování si budoucích radostí a strastí. Ač si toto všechno úsilí nemusíme jasně uvědomovat, může být velmi nákladné. Becker tedy zdůrazňuje nezvyklý příčinný vztah: nejenže netrpělivost způsobuje chudobu, ale navíc chudoba způsobuje netrpělivost. Do trpělivosti se nevyplatí investovat, když budoucnost vypadá špatně. Celková momentální radost ze života se totiž nezvýší, budu-li myslet na to, co špatného mě čeká. Tyto dva příčinné vztahy mezi chudobou a netrpělivostí se navzájem podporují a tvoří kruh, proto i malá změna ve vlastnictví bohatství se může znatelně zvýraznit. Podle Beckera tedy to, že chudí lidé neplánují, není způsobeno jejich nepřízpůsobivostí, ale jejich racionálním očekáváním nepřívětivé budoucnosti a racionálním rozhodnutím se v této budoucnosti nenimrat. Kdyby však existoval vnější důvod ke změně k lepšímu, trpělivost chudých lidí by se zvýšila.

O problému společného vlastnictví vědí nejen ekonomové, ale samozřejmě i sociálně vyloučení Romové. Proč tedy zůstávají členy velkých sociálních sítí? Protože jsou tak chudí, že je potřebují.

2 Chudoba vede k společnému vlastnictví

2.1 potřeba pojištění

Problém obecného majetku je palčivý zejména, když majetek sdílí velká skupina lidí. V případě malé skupiny i mírná míra altruizmu zabezpečí, že skupina na sebe bere ohled a chová se optimálně. Nároky na altruismus ale s velikostí skupiny rostou. Stejně ohleduplní lidé budou ve velké skupině investovat mnohem méně než v malé. Sociální sítě chudých Romů jsou mnohem větší než sítě střední třídy. V této části popíšu Beckerovo vysvětlení proč tomu tak je.

Pro lidskou spokojenost je důležitá nejen výše příjmu, ale i její stabilita. Jistě je lepší jíst každý den normálně než se jednou přežrat a jindy mít hlad. Důležitost stability je významnější pro chudé než pro bohaté. Kolísá-li příjem mezi 50 000 a 60 000 Kč je to jistě mnohem méně nepříjemné než když kolísá mezi 0 a 10 000 Kč. V moderní společnosti se vůči kolísání příjmu bráníme různými formami pojištění a úsporami. Tok našeho příjmu tak za cenu jistých nákladů vyhlazujeme a

stabilizujeme, prostě nemáme rádi riziko. V tradiční společnosti pojišťovny neexistovaly a vlastní úspory nebyly tak podstatné, protože s mnoha komoditami se neobchodovalo na trhu. Eliminaci rizika poskytovala velká rodina. Je nepravděpodobné, že se bude všem v komplexní rodině dařit špatně najednou, takže bude-li mít smůlu jeden, pomůžou mu ostatní, a tak všichni dosáhnou stabilnějšího příjmu.

Pro lidi v sociálně vyloučených komunitách jsou moderní formy pojištění často nedostupné. Nikdo např. neprodává pojištění proti exekuci bytu. Ani spoření Romům nepomůže účinně se vyhnout riziku. My, příslušníci střední vrstvy, se mnohem více než chudí Romové spoléháme na anonymní trhy, a tak nám naspořené peníze přijdou ve chvíli nouze vhod. Sociálně vyloučení však žijí tak trochu mimo trh. Peníze jim tolik nepomůžou při pronájmu bytu, protože jsou na trhu diskriminováni a nikdo jim byt jen tak nepronajme. Při pořizování různých komodit, ať už aut či oblečení, používají mnohem víc neformální vztahy než příslušníci majority, kteří se spoléhají na anonymní institut trhu a nakupují v obchodech.

Romské komplexní rodiny jsou tedy formou pojištění a Romové musí věnovat mnoho úsilí budování a údržbě těchto vztahů. Výrazně přesahují nukleární rodinu, a tak míra altruizmu, která by zabezpečila efektivitu u malé nukleární rodiny typické pro majoritu, nemusí dostačovat u romské komplexní rodiny.

Pojištění je složitá záležitost - i moderní pojišťovny musí řešit, jak zabránit zneužívání pojištění. Plně pojištěný člověk totiž nebude vynakládat dostatečné úsilí na ochranu před rizikem. Pořídí-li si například někdo havarijní pojištění, nebude se tolik obávat případných škod při havárii a bude řídit rychleji. Takto by ale pojišťovny zkrachovaly, a tak nikdy neprodávají plné jištění, vždy vyžadují spoluúčast. I tradiční společenství musela tento problém řešit a nemohla se spolehnout pouze na altruismus svých členů. Komplexní rodiny pomůžou svým členům v neštěstí, snaží se však zabránit zneužívání své solidarity. Solidární síť bude fungovat pouze tehdy, když bude skupina moci posoudit, kdo se do neštěstí dostal vlastní nezodpovědností a kdo měl smůlu. V tradiční společnosti se tedy všichni neustále monitorovali a sociální korektiv byl velmi silným nástrojem. Proto tedy Romové udržují tak dokonalý přehled o aktivitách členů svých komunit. Romská pošta je dokonalá, protože ji Romové potřebují. Na druhou stranu to má za následek totální ztrátu soukromí a soustavný monitoring je velmi omezující.

Monitorování a následné posouzení oprávněnosti žádosti o pomoc je navíc v dnešní době daleko těžší. Romové žijí v čím dál složitějším prostředí. Život v symbióze s tradiční slovenskou vesnicí měl jednodušší pravidla než život s dnešní společností se složitou administrativou. Dnes Romové přicházejí do styku se složitým systémem sociálek a soudů. Například v případě ztráty bydlení příbuzní těžko posoudí do jaké míry to bylo "zaviněno" těmi, kdo přichází s prosíkem. V žádném případě to nelze poznat podle toho, kdo platil nájem a kdo ne. Romské rodiny dobře vidí, že někdy o byt přijdou i platiči, a jindy se nic nestane největším dlužníkům. Bytovou politiku radnic pak Romové vnímají jako loterii a vystěhování vnímají jako smůlu, ne jako důsledek neplacení. Naše společnost je tedy příliš složitá na to, aby byli Romové schopni posoudit oprávněnost žádosti svých příbuzných o pomoc. Bez této kontroly však dochází k zneužívání neformálních sítí a jejich celkové neefektivitě.

2.2 bezpráví v sociálně vyloučených komunitách

Další vliv, který Romy tlačí do rozsáhlých sociálních sítí je nevymahatelnost práva uvnitř romské komunity. Funkční právní systém je přitom základním předpokladem k fungování tržních mechanismů. V právním státě si je kupující a prodávající jist, že je druhá strana nepodvede, protože se mohou dovolat účinné pomoci státu. Právní systémy však mají k dokonalosti daleko, a lidé pak tržních mechanismů nemůžou plně využít. Kupříkladu v ČR trvá proces s neplatičem nájemného i dva roky, pomoc státu při vymáhání práva tedy není příliš účinná. Z tohoto důvodu tedy i lidé střední třídy nehledají podnájem, či podnájemníky na volném trhu, ale využívají neformální kontakty své sociální sítě. Od kamaráda svého kamaráda sice nemohou požadovat plné tržní nájemné, ale zase mají jistotu, že ho sociální tlak donutí dodržet dohodu a platit nájem. Čím více pokulhává vymahatelnost práva, tím více se lidé uchylují k neformálním prostředkům, které ale nevedou k tak efektivní alokaci zdrojů.

Mezi Romy je však vymahatelnost práva výrazně nižší než mezi majoritou. Romové natolik nedůvěřují policii, že se na ni téměř nikdy neobrací. V prostředí, kde stát neposkytuje právní ochranu, se Romové musí spoléhat na pomoc svých komplexních rodin. Kvůli nevymahatelnosti práva pak Romové nepoužívají anonymních trhů. Obchodování probíhá jen mezi známými, ať už jde o prodej aut, bytů, či přístup k půjčce. Kdyby bylo právo vymahatelné, mohl by si Rom půjčit na běžný úrok, protože ale věřiteli právní systém nezaručuje návratnost půjčky, půjčí jen užerník, který si vrácení peněz vymůže násilím a ne právem. Nevymahatelnost práva

mezi Romy je jednou z největších překážek, které Romy tlačí do neefektivních struktur komplexních rodin.

2.3 rodina jako certifikát kvality

Romové jsou závislí na své rodině také proto, že ji potřebují jako značku kvality. Vnitřní charakteristiky lidí, jako jsou dovednosti nebo morální kvality, nejsou na první pohled pozorovatelné, a proto je musíme svému okolí nějak signalizovat. V moderní společnosti lze talent a píli signalizovat například vysokoškolským diplomem. I když nakonec člověk pracuje v jiném oboru než vystudoval, pomocí titulu signalizuje zaměstnavateli, že není líný a hloupý. Zaměstnavatel takový signál bere v potaz, protože ví, že získat titul by bylo pro hloupého a líného člověka příliš náročné. Romové žijící v sociálně vyloučených komunitách však podobné moderní signalizační prostředky nemají k dispozici. Vnější signálem vnitřních kvalit se tedy stává příslušnost k té které rodině. Příslušníci rodiny s dobrou pověstí ve svém vlastním zájmu hlídají své příbuzné, aby pověst nepoškodili, a tak je dobrá pověst skutečně potvrzena. Takováto signalizace skrytých vlastností však prohlubuje závislost Romů na svých rodinách a navíc není efektivní, protože nereflexuje nadání jedince, ale jeho rodinnou příslušnost. Tento druh signalizace brzdí sociální mobilitu uvnitř romské komunity, protože na rozdíl od majoritní společnosti, možnost signalizovat ceněné vnitřní vlastnosti nezáleží na talentech.

3 Neefektivní chování vede k diskriminaci

Romové se stávají sociálně vyloučení mnohem častěji než neromové, protože jsou diskriminováni. Důvodů k diskriminaci může být několik. Diskriminace může být iracionální, kdy někdo má raději lidi jisté barvy stejně bezdůvodně, jako když někdo má raději červená auta. Častěji ale lidé diskriminují *statisticky*. To se děje, když jsou vnější znaky, jako barva kůže, příjmení nebo přízvuk statisticky korelovány se skrytými vlastnostmi jejich nositele, jako jsou pracovní návyky, kvalita vzdělání apod. I když je rozložení talentů zcela stejné ve všech skupinách, můžou různé skupiny klást důraz na rozvíjení různých talentů, a tak se můžou vnější znaky stát nositeli statistické informace, ač ex ante žádnou informaci nenesly. A tak číšník v restauraci, zaměstnavatel, pronajímatel bytu či úředník ví, že nositelé tmavší kůže mu způsobí problém o něco pravděpodobněji než nositel kůže světlé. Diskriminace je pak individuálně racionální, ač není v souladu s presumcí neviny. Diskriminující ovšem

neoptimalizují spravedlnost, ale svoje individuální cíle. Diskriminace samozřejmě poškozuje společnost jako celek, protože vede k neoptimální alokaci zdrojů a talentů. Očekávají-li totiž Romové, že jejich děti budou v budoucnosti diskriminované na trhu práce, nevyplatí se jim příliš investovat do vzdělávání. Jednotliví diskriminující však celospolečenské důsledky své diskriminace nezohledňují, protože sami nesou jen nepatrnou část negativních důsledků svého chování. Morální apel na příslušníky majority, aby dobrovolně přestali diskriminovat, je stejné popření jejich individuality jako apel na Romy, aby si mezi sebou udělali pořádek. Příslušníci obou skupin jsou individua a ne masy. Diskriminace zmizí, až barva kůže neponese statistickou informaci, tedy až mezi Romy a majoritou nebudou statistické rozdíly.

4 Diskriminace vede k chudobě, čímž se kauzální kruh uzavírá.

Co s tím?

Ač se všichni jednotlivci chovají racionálně, společnost nedosahuje optimální alokace zdrojů a talentů. Existence sociálně vyloučených komunit je nevýhodná pro všechny, avšak pro každého individuálně je výhodné zůstat v popsaném kauzálním kruhu. Jedná se o typický případ selhání laissez-faire, přičemž v pozadí selhání stojí popsané externality, asymetrické informace a nevyjasněnost majetkových práv. Pro případy selhání tržních mechanismů si lidé platí státní aparát. Jak může stát účinně zasáhnout proti sociální vyloučenosti?

- Stát může trestat diskriminaci. Antidiskriminační zákony jsou ovšem téměř nevymahatelné. Diskriminace je masová, protože se lidem vyplácí. Potrestáno je však jen několik málo případů ročně, protože diskriminace je téměř neprokazatelná. Účinné dokazování diskriminace není principiálně možné, proto by se stát měl soustředit na odstranění důvodů pro diskriminaci.

- Stát může odstraňovat příčiny vedoucí k vytváření rozsáhlých solidárních sítí.

Systém sociální péče dnes tak trochu připomíná loterii. Výše sociálních dávek vyplacených rodině fluktuuje každý měsíc podle předem nevypočitatelných vlivů. Má-li rodina několik dospělých členů, jen těžko lze odhadnout, kolik z nich se v průběhu příštího měsíce udrží na pracovním úřadě, od čehož je výsledná dávka

odvislá. Všeobecně rozšířený názor, že Romové se v systému sociálních dávek vyznají, je mýtus. Systém je tak složitý, že potřeba pojistit se vůči dočasnému výpadku dávek je velká. Zjednodušení systému dávek by závislost Romů na jejich komplexní rodině snížilo. Pravidelnost a transparentnost systému dávek je důležitější než jejich samotná výše.

- Stát může zvýšit vymahatelnost práva uvnitř romské komunity. Může důsledněji trestat projevy rasizmu u policistů, může zlepšovat vztahy mezi Romy a policií přijímáním Romů do jejích řad, či zřizováním proromských poradců uvnitř policie, kteří by Romům usnadnili komunikaci s policií. Chvályhodný je boj policie s lichváři uvnitř romské komunity, lichva je však jen špičkou ledovce.

- Stát může pomoci dosahovat Romům alespoň středního vzdělání, aby mohli signalizovat svoje skryté kvality pomocí maturit a výučních listů a ne jen pomocí příslušnosti ke své rodině. Romům se ale za dnešních podmínek vzdělávat nevyplatí, protože mohou očekávat diskriminaci na trhu práce a navíc by se o plody vzdělání museli podělit se svojí komplexní rodinou. Stát tedy musí Romy motivovat uměle, např. pomocí různých stipendií pro romské studenty. Tato stipendia musí být dostatečně vysoká, aby byla motivující. Takováto stipendia by byly žádoucí už na druhém stupni základní školy, kdy se v plné síle poprvé projeví sociální vyloučení.

Stát ovšem není sto administrativně rozlišit, kdo je a není diskriminován na základě svého romství. Kritéria pro udělení takového stipendia musí být lehce ověřitelné a související s handikepem v oblasti vzdělávání. Stipendium může být kupříkladu podmiňovat nedostatkem vzdělání rodičů dítěte – měli by na něj nárok jen děti, kterých rodiče mají pouze základní vzdělání. Dále může být podmiňováno hmotnou nouzí rodiny, která se ověřuje tak jako tak pro přiznání dávek sociální péče. Má-li být stipendium motivací pro studium, musí být jeho udělení rovněž podmíněno studijními výsledky, známkami a docházkou. Stipendia by rovněž mohli sociálně vyloučeným rodičům pomoci si uvědomit nevýhody zvláštních škol, pokud by byly vypláceny pouze žákům škol řádných. Je možné, že by se rodiče konečně mobilizovali a přestali se se zařazováním svých dětí do zvláštních škol smířovat.

Prostředky udělené v rámci takovýchto stipendií by neměly být vázané na zakoupení školních pomůcek apod., protože to snižuje jejich motivační účinek v očích recipientů. Cílem je zvednout motivaci ke studiu. Rodina, která je momentálně

k hodnotě vzdělání skeptická jistě více ocení nevázané prostředky, než učebnice které by stejně byly bez motivace ke vzdělávání nanic.

- Hlavním myšlenkou tohoto článku je, že sociálně vyloučení Romové jsou lidé inteligentní, stejně jako všichni ostatní a jsou schopni se přizpůsobovat měnícím se podmínkám. Stát by tedy měl napravovat křivdy diskriminace pomocí *motivačních pobídek* podobných stipendiím v předešlém bodu. V otázce nezaměstnanosti by stát měl upřednostnit jemnější motivační nástroje před poskytováním umělých pracovních míst a rekvalifikací. V dnešním systému sociální péče ztrácí dlouhodobě nezaměstnaný člověk s novým zaměstnáním takový kus různých podpor, že v příjmové třídě v okolí životního minima je mezní daň stoprocentní. To, že mnoho chudých Romů nepracuje, svědčí spíše o jejich přizpůsobivosti, než nepřizpůsobivosti. Stát může zvýšit motivaci pracovat speciálními *dávkami* určenými pro ty, kteří *nastoupí do zaměstnání*. Tyto dávky mohou být podmiňovány faktory, které zaručí, že se dotknou právě skupiny lidí ohrožené dlouhodobou nezaměstnaností. Mohou být podmíněné nízkým platem, nedostatkem kvalifikace, předchozí dlouhodobou nezaměstnaností, zdravotním postižením, popřípadě mohou být vypláceny pouze v určitých krajích.

- Vytváření solidárních sítí je snazší, když lidé žijí v ghettu. Stát musí motivovat obce, aby nevytvářely nová ghetta, a aby romské nukleární rodiny, které mají ambici se vzdálit své komplexní rodině, měly šanci dosáhnout na sociální byty. Romové, pokud nemají vůči obci dluhy, by měli dostávat sociální byty přednostně, protože jsou diskriminováni na volném trhu s nemovitostmi.

- Chudí lidé jsou přirozeně netrpěliví a na budoucnost příliš nehledí. Pokud je tedy má právní systém motivovat, musí být soudy rychlé. Trvá-li proces o vyklizení bytu více než rok, je případná soudní prohra za horizontem chudého člověka, a tak ho nemotivuje k placení nájmu.